

ADY ENDRE ZILAHAI KÖLTŐI SZÁRNY- PRÓBÁLGATÁSAI

„Ötödik gimnazista koromban Zilahra kerültem, az ősi kálvinista kollégiumba, melyet ma is igazi alma materemnek tartok. [...] Talán – s ha igen, alaptalanul – katolikus hatásoktól féltettek otthon, mikor az ötödik gimnáziumi osztályra elvittek a vármegyei ősi, kálvinista zilahi »nagyiskolába«, a mai Wesselényi Kollégiumba...”¹ – írta Ady Endre az 1913-ban közzétett önéletrajzában. 1909-es írásában fontosnak tartotta hangsúlyozni azt is: „Okvetlenül más lelkű ember volnék különben, ha már falun ki nem cseréltetik velem a kálvinista iskolát a katolikussal. S ha a katolikus szerzetes gimnázium után ismét rám nem borul egy ellenkező világ a zilahi református kollégiumban...”²

Később így vallott minderről: „Katolikus szellemben nevelt kálvinista voltam. Névben az vagyok most is. Levettem magam erejéből a benevelt szellemnek és a velem született vallásnak is a bilincseit. De a tanulságok megmaradtak...”³

E vallomásig még sok évnek kellett eltelnie, egyelőre még csak az 1892. esztendő őszi iskolakezdésénél tartunk. Benedek István szerint a tizenéves fiút keresztapja, az érmindszenti református pap, nagytiszteletű Török Ferenc tanácsára vette ki a kegyesrendi gimnáziumból anyja, és vitte át Zilahra a református kollégiumba.⁴ Endrével együtt vitték Zilahra Lajos öccsét is, de őt a helyi polgári fiúiskolába írták be.⁵ Majd csak a harmadik osztályban íratják át a kollégiumba különbözeti vizsgával.

Ady Lajos később így ír bátyja zilahi diákéveiről: „A szigorú szerzetesi iskolából e szabadabb világba került Bandinak érthetően igen hamar kedves városává lesz Zilah, s szívéhez nőtt Alma Materévé az ősi kollégium. Itt nem tették szóvá, ha a gimnazista-fiú az akkor még terméskövekből készült zilahi flaszteren leánykákkal el-elsétálgatott, sőt az volt a félhivatalos tanári álláspont: szórakozás céljára való szabad idejét nem is töltheti el jobban a diák, mintha családokhoz eljár, hol művelt nő-társaságban csiszolódhatik. [...] Az új iskola miliójébe gyorsan beilleszkedett: kitűnő latinista

volt, s ezzel osztálytársai s tanárai előtt egyaránt becsületet szerzett.”⁶ Elmondható, hogy Ady zilahi éveinek derűje elsősorban az „ősi Schola” szabadabb szelleméből sugárzott. Az erdélyi református kollégiumok patriarkális-demokratikus légköre különösen szerencsés összhangban érvényesült itt a régi iskolák rendjével, tanulási fegyelmével.

Az iskola szelleme – Szunyoghy Farkas egykori diák visszaemlékezése szerint – erősen magyar és kálvinista volt. Mentés azonban minden felekezeti és nemzetiségi elfogultságtól. „Nyugodt lelkiismerettel mondhatom, gyermekemlékeim között csak a szeretetteljes barátság él. Soha, sehol egy olyan szót, cselekedetet nem találok, amely arra utalna, hogy tanáraink valaha is olyan magaviseletet tanúsítottak volna, mely legtávolabbról is érintette volna nemzeti mivoltunkat, még kevésbé vallásunkat.”⁷

Egyébként a tanítás délelőtt 8-tól 11-ig vagy 12-ig és délután 2-től 4-ig tartott. A szombat délután szabad volt. A reggeli ájtatosságot, istentiszteletet az iskola oratóriumában Kerekes András tartotta.⁸

A kollégium egy 1830-ból való emeletes épületben volt a város központjában, kis tornyocskával a tetején. Hozzá tartozott még egy udvari emeletes szárny is, hátrább a tornacsarnok és egy földszintes épület az iskolaszolgának és az előkészítő osztálynak. A későbbiekből jól ismert Wesselényi Kollégiumnak a Lechner Ödön által tervezett szecessziós épületét csak 1903-ra építették az utcai frontra, az ottani lebontott iskolaszárny helyébe.

Oroszlánkörmök

„Alig írt verseket utolsó éves diák korában, s e versek sem szerelmesek, hanem hazafiasok, közülük az egyik a *Március 20.* című háromstrófás óda, az ő legelső kinyomtatott munkája. Bár nyolcadikos korában aránylag csak kevés verset írt, már nemcsak a kollégium, hanem a város is poétának tartotta és ismerte. Mint ilyent, őt kérték fel egy vándortársulat tagjai, akikkel a diák-korcsmákban személyes ismeretsége volt, hogy a vidéken akkoriban nagyon kedvelt helyi vonatkozású ének-szövegeket számukra megírja. [...] Ugyancsak a kisvárosi szokásokban leli keletkezésük magyarázatát néhány emlékkönyvi verse” – ahogy azt később könyvében Ady Lajos megörökítette.⁹ Bátyja első kinyomtatott verse a Kincs Gyula által szerkesztett *Szilágy* lap 1896. március 22-i számában jelent meg A. E. aláírással.

Már hatodikos korától eljár az iskola önképzőkörébe. Első önképzőköri szerepléseként, 1893. november 27-én verset ad be bírálatra.¹⁰ Davidovics Sándor bírálta az önképzőkörben, és Adynak a *Nemtőhöz* című versét mind-

össze tudomásulvételre ítélte. Ekkor még Endre diákként különösebben nem jeleskedett a versírással, hatodikban is ez volt az egyetlen próbálkozása. Lehetséges, hogy ennek az első fogadtatásnak a sértettsége ösztönzi később Adyt arra, hogy a VII. és VIII. osztályban maga is könyörtelen és félelmetes kritikus legyen.¹¹ Maga a költő felnőtt fejjel diákkori bírálójelmáról így emlékezett: „Hatodikos koromban főképpen kritikus és balladaíró voltam. Mint kritikus gyilkoltam mindenkit, aki a tollam ügyébe esett.”¹²

Fontosnak tartotta később megjegyezni Somogyi Endre lelkes önképzőkori tag, hogy Ady első felszólalásában erősen kikelt egy régi rossz iskolás szokás ellen, miszerint ha valaki verset bírált, először elmondta annak a tartalmát: „Micsoda abszurd és lehetetlen dolog egy lírai vers tartalmát elmondani akarni!?” – dohogott a fiatal poétajelölt.¹³

Ady vetélytársa, Somogyi Kálmán emlékei szerint:

„Későbbi tehetségének semmi különösebb jelét nem adta iskolai évei alatt. Eszes, jó tanuló volt, de senki sem gondolta volna, mivé nő. Verseire nem figyelt fel akkor senki. Feltűnő költői képességei ekkor még nem mutatkoztak meg.”¹⁴

Itteni tevékenységéről Lajos öccse mindössze annyit tudott, hogy az a *Márkó királyról* írt balladával indult, s a véleményezés a legnagyobb kitüntetésre, Albumba való beírásra érdemesítette, de ez az első sikeres fellépés nemigen buzdította, alig adott be verseket „megbírálás” céljából, inkább mások munkáiról mondott kritikát, melyből ősi és alaptermészete: a csúfondároskodás ütközött ki.¹⁵

A *Márkó király* 1894. október 22-én került az önképzőkör elé, az Albumba való beírásának dátuma pedig december 10.¹⁶ Az önképzőkörben érte költői pályájának első nagy csalódása is. Nyolcadikban társai semmiféle önképzőkori tisztségre sem jelölték, miközben a kör ifjúsági elnökének Somogyi Kálmánt választották, aki, mint már említettük, a riválisa volt. Egyik diáktársa, Szunyoghy Farkas szerint Adyt azért nem is jelölték, mert ő, érezvén a közhangulat megoszlását, hogy az esetleges kudarcot elkerülje, nem is vállalta a jelölést. Mint kiváló tanuló, a diákság ismert költőjeként kétségtelenül ő lett volna a legméltóbb az elnöki tisztségre, de részben zárkózottsága, részben csúfondáros természete, támadó modora miatt nem volt általánosan népszerű.¹⁷ Az önképzőkör tanár elnöke, Both István utólag azt állította, hogy Ady arcán kesernyés mosolyt váltott ki ez a sérelem. De volt abban a mosolyban jó adag gúny is, és volt rengeteg önérzet. „Hányszor láttam még azután is egész pályáján ezt a sokféle érzést kifejező mosolyt Ady arcán! Ezzel vette élet a bántalmaknak – emlékezett Both

István. – A lekicsinylő gúnyos mosollyal meg tudta semmisíteni támadóinak, és sokszor méltatlan utánczóinak is, epigon alakjait. De túlradó önérzete gyakran az érdemekben gazdag ellenfeleket sem kímélte a gúnyos lekicsinyléstől.¹⁸

Both István zseniális diáknak tartotta Adyt, de felrótta neki, hogy önképzőkori bírálataival minden társának elvette a kedvét a verseléstől.¹⁹

Ahogy egyik diáktársa is visszaemlékezett: „Az ellenzékben levő Adypárt ura volt az önképzőkori helyzetnek. Tetszése nélkül sem szavalat, sem benyújtott próza, még kevésbé vers nem érvényesülhetett. Ady ilyenkor maró élcelődéssel vágott ellenfelére. Úgy foglalhatom össze, hogy nem ő volt az önképzőkör megválasztott elnöke, de ő volt a diktátora és elismert feje.”²⁰

Ösztönösen megérezte Ady bírálói szerepének jelentőségét Révész Béla, amikor később azt írta: „Az önképzőkörben hallgatja a verset, és gúnyral támad, bírál. [...] amit valahonnan a messziségből a garabonciás ősök valamelyikétől hozott magával; passzív lényének ez az agresszivitása már mozdítja a tagadást, mely meg fogja fordítani a magyar líra arculatát. Firtatja, csúfolja, bírálja a nagy diák az önképzőkörben a verset, mert már érzi a verset, írja is azokat, ágáló igyekezettel...”²¹

A valóság az, hogy Ady verseire nem figyeltek fel különösebben sem társai, sem tanárai, kivéve Kincs Gyulát, aki már látta benne a bontakozó zsenit. Ady azonban már érzi a benne érlelődő, feszülő erőket: azt, hogy más, mint a többiek, s különbnek is kell lennie náluk. Egyik önéletrajzi novellájában azt vallja, hogy különös fiú volt, aki a lelke mélyén azt kívánta, hogy vele foglalkozzék mindenki, mialatt: „a pajtásaim az iskolában csaknem mind utáltak. Ez fájt, de büszkévé is tett. Azért utálnak, mert különb vagyok, mint ők.”²²

Az Ady és Somogyi Kálmán közötti versengést csak fokozta, hogy mindketten Friedmann Zsókának udvaroltak, akinek jobban imponált Somogyi, a tehetős dzsentrifíú. Somogyi felnőtt fejjel elismerte, hogy vetélytársak voltak, de azt tagadta, hogy a politika választotta volna el őket, vagy a dzsentri és kurtanemes csemete közötti ellentét feszült volna köztük, amit oly sokan emlegettek – ilyesmit nem engedett volna a kollégium szelleme sem, amely nagyon demokratikus volt, és nem tűrte a származás vagy nemzetiség miatti viszálykodást a diákok között. A kettőjük közötti ellentét okaként Zsókát nevezte meg: „Ezért szervezett Ady ellenem »demokrata-pártot«, és ezért buktattam én őt ki az önképzőkori választáson. Az iskolai pályázatokban is nem annyira a díjakért, hanem Zsóka miatt versengtünk.”²³ Somogyi Kálmán tehát az általánosan elfogadott véleményekkel ellentétben

elismeri, hogy szerepe volt abban, hogy Adyt kiszorították az önképzőkör vezetéséből, de társa mellőzését, akárcsak a többi visszaemlékező, Ady zárkózott, magánakvaló, mogorva természetével, kevésbé vonzó modorával magyarázza: „Kevés fiúval barátkozott, s aki barátjául szegődött, annak tűrnie kellett fölényeskedő modorát, állandó szeszélyeit.”²⁴

Lapcsinálás

„Ötödik osztályos korában néhány barátjával litografiált szépirodalmi lapot indított *Iffúság* címmel” – olvasható Ady Lajos könyvében. – „A lap szerkesztője Albisi Elekes Károly, vezér-poétája pedig Bandi volt. Az 1893. évi 1. számban Muzsaly pseudonim alatt egy 4 strófás vers jelent meg tőle (*Megunt élet* címen).”²⁵ A hitelesség kedvéért megjegyzendő: Ady valójában VI. osztályos tanulóként, 1893 karácsonyától 1894 júniusáig jelentette meg a lapot barátaival. Elekes emlékezése szerint a fiatal Ady sokat írt ebbe a litografiált lapba, de mivel annak bekötött évfolyama elveszett, és mindössze egyetlen száma ismert, Ady Lajos is csak erre az egy versre emlékezett.²⁶ A kis lapba rajzoló Szunyoghy Farkas szerint sokan utólag jelentősebbnek és romantikusabbnak képzelik az *Iffúságot*, mint az valójában volt, bár azt nem vitatja: nagy szerencse, hogy hasábjain fennmaradtak Ady első költői próbálkozásai.²⁷

Az érettségi vizsga

„A két vidám diák-esztendő gyorsan elsuhant, s 1896 júniusában érettségi vizsgálatot tesz. Első maradt ugyan most is a grádusba, azonban nem igazi praematurus: a görög nyelvből és mathezisből csak jó-ja van” – írja könyvében Ady Lajos a bátyjáról.²⁸ Az érettségi szóbeliből és írásbeliből állt. Az írásbeli eredményeként csak harmadik helyen végzett Ady, de a szóbelin színjeles lett, így összességében csak Somogyi Kálmán előzte meg, aki azonban szintén csak „jól” érett lett.²⁹ 1898. július 19-én tartották az iskolában az évfárái ünnepélyt és a bizonyítványosztást. Az érettségi bankett napja után a diáktársak elváltak egymástól. Sokan örökre.

Ady öregdiákként is hálás szeretettel gondolt egykori iskolájára, amit az *Üzenet egykori iskolámba* verse is igazol.

Az érettségit követően Ady a nyarat Érmindszenten, családi körben tölti. Eközben versei jelennek meg a *Szilágyban*, az első már 1896. március 22-én.³⁰

Szeptember elsején bekíséri Lajos öccsét Zilahra, ahol még egy hetet tölt, elbúcsúzik Zsókától is.³¹ Valószínű, hogy ekkor már megszületett a család döntése a nagyfiú jövőjét illetően, s az apa akarata érvényesült, ugyanis ősszel Ady beiratkozott a debreceni református jogakadémiára.

JEGYZETEK

¹ *Ady Endre összes prózai művei. Újságcikkek, tanulmányok XI.* Sajtó alá rendezte Láng József. Bp., Akadémiai, 1982. 41. – Ady Endre középiskolája helyén napjainkban a Sylvania Nemzeti Kollégium / Colegiul Național Sylvania működik román és magyar nyelven az Unirii utca 1. szám alatt. Az egykori Wesselényi Kollégium jogutódja a magyar nyelvű Zilahi Református Wesselényi Kollégium egy másik, kisebb, de újabb épületben található a Mihai Viteazul utca 59/A. szám alatt.

² Fenyő Miksa: Ady Endre II. In: *Nyugat* 1909, 10–11. sz.

³ Ady Endre: *Életem nyitott könyve.* Fellapozta Kovalovszky Miklós. Bp., Gondolat, 1977, 104. (*Reflexiók egy följelentéshez*) Különös ellentétek kavarghattak a gyermek Adyban – állapította meg Kovalovszky Miklós –, az anyai ág zavaró valláscseréi (édesanyja már katolikusnak született, de nyilván visszatért reformátusnak), az Ady családnak és faluja magyarságának kemény, puritán kálvinizmusa, a katolikus és református iskolák kétszeri cseréje. E „kettős” nevelkedés folytán szinte belülről ismeri, de ugyanakkor kívülről is látja mindkét vallást, s később fölélük emelkedve megszabadul kötöttségeiktől.

Hatásuk semlegesíti egymást, tárgyilagos, bíráló szemléletet alakítva ki. Mindkettőből megtartja azonban azt, amire világnézeti és költői fejlődésének szüksége van: a szellemi szabadság igényét, a „protestálás” szenvedélyét és a meggyőződés szilárdságát; a katolicizmusból pedig vonzza a képzeletet lendítő színes mozgalmasság, az érzelmi áradású költőiség és misztikumának művészi termékenyítő ereje. (Kovalovszky *i. m.*, 1977, 103–104.) És bár Kovalovszky Miklós négy évtizede megfogalmazott megállapításai nem veszítették érvényüket, ma már hangsúlyoznunk lehet és kell is Ady istenhitét: „Hiszek hitetlenül Istenben, / Mert hinni akarok.” Minderről Hegedüs Lóránt írt igen hitelesen *A költő-vátesz Ady* c. kétkötetes művében.

⁴ Benedek István: *Ady Endre szerelmei és házassága.* Bp., Magyar Könyvklub, 2001, 72.

⁵ A zilahi kollégium 1892–1893. és 1893–1894. évi értesítőiben nem szerepel Ady Lajos neve, majd csak az 1894–1895-ös tanévben jelenik meg ott a III.

osztályban. Az történt ugyanis, hogy Lajost az első két évben nem a kollégiumba, hanem a polgári fiúiskolába írták be szülei, tehát Endre V–VI. osztályos korában öccse nem volt a gimnázium tanulója. Ady Lajos, mint aki később restelgett emiatt, könyvében homályosan fogalmazott: „1892-ben már engem is városi iskolába kellett bevinni.” Mivel a polgári e két éve alatt Lajos színjeles volt, harmadik osztályba különbözeti vizsgával átírták a gimnáziumba. Kovalovszky Miklós fejtegetése szerint talán Endre ösztönzésére történt öccse átíratása. Az, hogy eredetileg „csak” polgárba írták a kisebbik fiút, azt jelenthette, hogy csak az elsőszülöttet szánták diplomás embernek, a kisebbik fiukat valamilyen gyakorlati pályára felé szerették volna terelni. A szülők becsvágya kezdetben kisebb lehetett, ami nyilván anyagi és társadalmi helyzetükkel is összefüggött. (Kovalovszky I. *i. m.*, 1961, 322–323.)

⁶ Ady Lajos: *Ady Endre*. Bp., Amicus, 1923, 29–31.

⁷ Emlékezések Ady Endréről. Első kötet. Gyűjtötte, sajtó alá rendezte és magyarázatokkal kiegészítette Kovalovszky Miklós. Bp., Akadémiai, 1961. In: *Új Magyar Múzeum. Irodalmi dokumentumok gyűjteménye 5*. Szerk. Diószegi András, Vargha Kálmán. (A továbbiakban Kovalovszky I. 1961) 340, 352.

⁸ Kovalovszky I. *i. m.*, 1961, 444.

⁹ Ady L. *i. m.*, 1923, 41–42.

¹⁰ Kovalovszky I. *i. m.*, 1961, 626.

¹¹ Uo. 493.

¹² Uó. *i. m.*, 1977, 124. (*Az Ifjúság kora*)

¹³ Uó. *i. m.*, 1961, 543.

¹⁴ Kovalovszky I. *i. m.*, 1961, 375.

¹⁵ Ady L. *i. m.*, 1923, 36.

¹⁶ Kovalovszky I. *i. m.*, 1961, 322.

¹⁷ Uo. 472.

¹⁸ Uo. 424.

¹⁹ Uo. 400.

²⁰ Uo. 455.

²¹ Révész Béla: *Ady és Léda*. Bp., Dante, 1934, 11; Kovalovszky I. 1961, 475.

²² Uo. 475.

²³ Kovalovszky I. *i. m.*, 1961, 518–519.

²⁴ Uo. 518.

²⁵ Ady L. *i. m.*, 1923, 33.

²⁶ Vezér *i. m.*, 1977, 21.

²⁷ Kovalovszky I. *i. m.*, 1961, 454.

²⁸ Uo. 522–523. – Ady Endre írásbeli érettségi eredményei: magyar 1-es, latin 2-es, görög 2-es, német 1-es, matematika 3-as, azaz elégséges. A szóbelin sokat javított a gyenge írásbeli eredményen, mind az öt tantárgyból (magyar, latin, történelem, fizika, matematika) jelesre vizsgázott. Az érettségi összesített eredménye: magyar jeles (azaz 1-es), német jeles, latin jeles, görög jó, történelem jeles, matematika jó, fizika jeles. Ezek a jegyek kerültek be az 1896. június 21-én keltezett „Gymnasiumi érettségi bizonyítvány”-ba. A bizonyítványban felsorolták még további öt tantárgyból a gimnázium alatti „előmenetelét”, ezekből a vallás-tan, a földrajz, a természetrajz és a filozófiai propaedeutika jeles volt, mindössze a mértani rajzból csúszott be egy „jó”, azaz 2-es osztályzat.

²⁹ Kovalovszky I. *i. m.*, 1961, 524.

³⁰ Uo. 627.

³¹ Uo.